

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

**ГЕНДЕРНА РІВНОВАЖНІСТЬ УЧАСНИКІВ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**
Матеріали Круглого столу від 13 червня 2023 року

Київ, 2023

УДК 316,6+159.9+37.04+376

ББК Г88.5

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (протокол № 1/24 від 9 січня 2024 року)

Рецензенти:

Доктор психологічних наук Бевз Галина Михайлівна

кандидат психологічних наук Лукомська Світлана Олексіївна

Тези представлені в авторській редакції.

Гендерна рівноважність учасників освітнього процесу: реалії та перспективи. Матеріали Круглого столу від 13 червня 2023 року / упор. О. Т. Плетка. – К.: ІСПП НАПН України, 2023. – 49 с.

До уваги читачів матеріали Круглого столу «Гендерна рівноважність учасників освітнього процесу», який відбувся в м. Києві 13 червня 2023 року. Доповіді учасників Круглого столу окреслюють стан проблеми гендерної рівноваги в освіті та описують перспективи впровадження в суспільний простір ідеї гендерної рівності прав та можливостей представникам обох статей.

Матеріали Круглого столу стануть у нагоді керівникам освітніх закладів всіх рівнів, управлінцям міністерства освіти і науки України, співпрацівникам Національної академії педагогічних наук України, викладачам закладів вищої освіти, фахівцям у сфері гендерної психології, соціальним психологам, управлінцям, що опікуються питаннями гендерної рівноваги у суспільстві та всім зацікавленим читачам.

УДК 316,6+159.9+37.04+376

ББК Г88.5

© Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2023

© В. Барчі, М. Барчій, О. Воронова, Ю. Гундერთайло, Н. Довгань,
О. Коробанова, Д. Ларін, Г. Найдьонова, О. Плетка, Р. Чіп, А. Ярошенко, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
БАРЧІ В. Психологічна характеристика гендерного аспекту комунікації.....	5
ВОРОНОВА О., БАРЧІЙ М. Гендерні особливості ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді в умовах закладу вищої освіти.....	8
ГУНДЕРТАЙЛО Ю. Гендерно-чутливий освітній простір як підґрунття формування здорового способу життя особистості в умовах суспільної нестабільності.....	14
ДОВГАНЬ Н. Жінки згуртовані Україною: ретроспективний нарис.....	17
КОРОБАНОВА О. Толерантність та уникання сексистської упередженості у міжгруповій взаємодії в просторі закладу вищої освіти.....	20
ЛАРІН Д. Вплив гендерних стереотипів та гендерних стереотипів на формування особистості.....	24
НАЙДЬОНОВА Г. Освітній простір і трансгендерність: проблеми та шляхи розв'язання.....	30
ПЛЕТКА О. Гендерна рівноважність: сучасний стан проблематики.....	34
ЧПІ Р. Гендерна рівноважність як передумова становлення гендерної ідентичності у період дорослішання особистості.....	39
ЯРОШЕНКО А. Сила слів: гендерно чутлива комунікація в освітньому процесі.....	44
ПІСЛЯМОВА.....	47

ВСТУП

Гендерна проблематика завжди була актуальною під час трансформаційних суспільних процесів. Однак найбільшої актуальності вона зазнає в періоди великих зрушень, зокрема бойових дій. Повномасштабне вторгнення Російської федерації на територію суверенної України призвело до перегляду звичних стереотипів та упереджень стосовно нормування поведінки та прояву жіночності та мужності. Ці поняття стали синонімами мужності під час війни як чоловіків так і жінок. Однак, суспільство ще збільшило асиметрію задіяності чоловіків та жінок у освітньому просторі. Багато чоловіків в освіті пішли до лав ЗСУ на їх місце стали жінки. Зважаючи на той факт, що у освіті й так існує гендерна асиметрія, стан війни її тільки посилив.

Також важливим важелем створення гендерно-рівноважної структури освітянського простору є пошук оптимальних рішень щодо економічного стану фахівців освіти. Наявні фінансування не достатні, щоб фахівець міг гідно жити своє життя. За існуючих гендерних стереотипів стосовно того, що чоловіки мають економічно забезпечувати родину, таких стан речей не є бажаним для вчителів чоловіків, бо з дійсним розміром оплати праці це вважається майже неможливим.

Іншим аргументом є порушення симетрії гендерної рівноваги в тому, що керівні посади в освітніх закладах займають в більшій ступені чоловіки. Хоча, наразі, спостерігається тенденція щодо залучення жінок до керівництва закладами вищої освіти, наприклад.

Низка проблематики наслідків гендерної нерівноваги в освіті висвітлена в доповідях учасників Круглого столу, які представлені в даному випуску. Ми вдячні всім учасникам, які долучилися до роботи Круглого столу, виступили з доповідями, надали тези для публікації за їх небайдужість до проблем гендерної рівноваженності освітянського простору.

Маємо надію, що читачам буде цікаво та корисно зануритися у процес створення гендерно-рівноважного освітнього простору, де мають місце рівні права, обов'язки та можливості для всіх членів суспільства.

З повагою, Ольга Плетка

Барчі Беата Василівна

доцент кафедри психології

Мукачівського державного університету

<https://orcid.org/0000-0002-5923-7331>

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕНДЕРНОГО АСПЕКТУ КОМУНІКАЦІЇ

Проблемами комунікації займаються представники різних наук: філософи, соціологи, культурологи, психологи, лінгвісти. Вони досліджують таку проблему із позицій своєї науки, вказуючи на її особливість та формулюючи відповідні її визначення.

Комунікація (від лат. *Communicatio*) – спілкування, обмін думками, зв'язок. Отже, це специфічна форма взаємодії людей у процесі їх пізнавальної діяльності. В сучасній філософській літературі терміни “комунікація” та “спілкування” вживаються як синоніми. Наприкінці ХХ століття в науковій літературі робляться спроби уточнення змісту цих понять та розкриття їх неспівпадіння (теорія комунікації – теорія зв'язку – теорія передачі інформації).

Під гендером розуміють сукупність сформованих культурою біологічних і мовленнєвих ознак, соціальних ролей, особливостей психіки та поведінки, якими різняться чоловіки та жінки.

Лінгвістичний аспект гендеру охоплює дві групи проблем: 1) аналіз мови з погляду відображення в ній статі (номінативна система, лексикон, синтаксис, категорія роду тощо); 2) комунікативна в цілому та мовленнєва зокрема поведінка чоловіків та жінок [1].

Усвідомлення гендерних особливостей спілкування допомагає запобігти комунікативним невдачам, сприяти взаєморозумінню чоловіків і жінок, виявити гендерні стереотипи для потреб криміналістичної експертизи тощо. Враховуючи все сказане вище, мета нашої статті — розглянути основні характеристики комунікативної поведінки чоловіків — є актуальною.

Зазначимо, що задля адекватного опису ми будемо інколи використовувати

контрактивний підхід, порівнюючи особливості спілкування чоловіків і жінок. Комунікативна поведінка – сукупність норм і традицій спілкування народу, які визначаються культурою суспільства, екстралінгвістичною ситуацією, індивідуальною культурою індивіда та його приналежністю до певної групи – професійної, гендерної, соціальної, вікової [2].

Саме вплив соціальної статі на вербальну й невербальну комунікацію дав можливість говорити про існування гендерлектів (за аналогією з діалектами) – чоловічої та жіночої мов і, відповідно, двох культур – чоловічої та жіночої.

Слід звернути увагу на те, що свідомість людей відіграє важливу роль у формуванні стилів спілкування чоловічої та жіночої статі. Гендерні стереотипи є соціально та культурно обумовленими поглядами на характеристики, риси та стандарти поведінки людей обох статей.

Від самого народження у процесі взаємодії зі своїм оточенням дитина змушена опановувати роль чоловіка або жінки. Дівчатка та хлопчики виростають у різних світах, граються в різні ігри: групові розваги хлопців мають чітку ієрархію, місце в якій визначається суперечками та бійками.

Основною метою виховання чоловіків є розвиток таких якостей, як сила, витривалість, стриманість, наполегливість, почуття обов'язку та інші. Чоловіки повинні демонструвати чоловічість (мускулінність) у будь-якій поведінці, включаючи комунікацію.

Але людина не може постійно бути носієм виключно фемінних чи мускулативних якостей і постійно відповідати штучним стандартам. Тому закономірним є вияв у неї рис поведінки, що не відповідають гендерним стереотипам. Одна й та ж сама людина в різних комунікативних ситуаціях виявляє й різну мовленнєву поведінку, а гармонійне поєднання чоловічих та жіночих особливостей робить спілкування більш багатим і успішним. Цей факт ще раз підкреслює – мускулатуру і фемінність не протилежні, а взаємопов'язані категорії, отже, межа між чоловічою та жіночою мовами є умовною й легко долається. Таким чином, гендерні відмінності формуються на основі біологічної статі, але не визначаються тільки нею.

Гендер – це безперервний процес продукування суспільством відмінностей у чоловічих і жіночих ролях, ментальних та емоційних характеристиках, і врешті-решт – у мовленнєвій поведінці. Якщо говорити саме про мовленнєву поведінку (яка є об'єктом нашої уваги), особливості її чоловічого й жіночого варіантів залежать також від мови, від її андроцентризму [3].

Отже, чоловіки й жінки тільки намагаються говорити тією мовою, яку в суспільстві вважають типовою, відповідною їх статі. Тому ми можемо дати відповідь на поставлене вище питання – не існує такого поняття, як чоловіча або жіноча мова. Є два основні стилі спілкування, що асоціюються з чоловічою або жіночою мовленнєвою поведінкою – мускулинний та фемінний, і вибір одного з них визначається не статевою приналежністю, а гендерною самоідентифікацією особистості.

Список використаних джерел

1. Альчук М. Гендерна комунікація: проблеми і перспективи // Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки. — Випуск 9. — Львів, 2006. — С. 46-55.
2. Корнєва Л. Гендерний аспект комунікації / Л. Корнєва // Філологічні науки. — 2013. — Вип. 13. — С. 106-113. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fil_Nauk_2013_13_19.
3. Данильченко Т.В. Особливості комунікативної поведінки чоловіків та жінок // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Збірник наукових праць. — Сер.: Психологічні науки. — 2009. — Вип.74. Ч.2. — с.167-171

Воронова Ольга Юрївна

канд. психол. н.,

Мукачівський державний університет

<https://orcid.org/0000-0002-6504-240X>

Барчій Магдалина Степанівна

Мукачівський державний університет

<https://orcid.org/0000-0002-7762-0959>

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Кардинальні зрушення в політичній, економічній, духовній сферах суспільного життя зумовлюють суттєві зміни в системі цінностей і вчинках людей. При цьому головним акумулятором та детермінатором ціннісних орієнтацій суспільного розвитку є молоде покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що у сучасних наукових розвідках доволі часто розглядається тематика ціннісних орієнтацій молоді, обговорюються та виносяться на дискусії різноманітні сторони цієї проблеми. Проблему формування ціннісних орієнтацій у вищій освіті висвітлено в низці праць сучасних вітчизняних і зарубіжних авторів: І. Беха, Н. Бондар, Г. Головних, П. Гнатенка, Г. Костюка, В. Огнев'юка, В. Піддубного, Є. Подольської, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка, М. Рокич [1].

Система цінностей – це та ланка, яка пов'язує суспільство з індивідом, включає його в систему суспільних відносин. Цінності (соціальні, економічні, політичні, моральні, релігійні тощо) лежать в основі вибору цілей, засобів та умов діяльності. Цінності –

системоутворювальне ядро програми, задуму, діяльності і внутрішнього духовного життя людини. Духовні прагнення, принципи, норми моралі стосуються не стільки сфери діяльності, інтересів, скільки сфери цінностей. Стимули і причини людської діяльності дістають подальшого розвитку: потреби, перетворені в інтереси, а ті, у свою чергу, перетворюються в цінності [2].

У психології ціннісні орієнтації особистості, цінності, які складають її структуру і зміст, поділяють на дві основні групи (М. Рокич) з точки зору цілей і завдань, яким слугує та чи інша цінність. Першу групу складають цінності – цілі (термінальні цінності), другу – цінності-засоби (інструментальні). Найголовнішими є термінальні цінності – це основні цілі людини, які відображають довгострокову життєву перспективу. Термінальні цінності визначають сенс життя людини, вказують, що для неї є особливо важливим, значущим, цінним.

Сфера освіти, як і всі сфери життя суспільства, зазнала сильних змін в умовах воєнного стану. Частина учасників освітнього процесу внаслідок загрози життю, бойових дій та тимчасову окупацію окремих територій вимушено перемістилася в межах України або за кордон. Зіткнувшись із неспровокованою агресією з боку російської федерації та відчувши безпосередню загрозу власному виживанню, українська нація дещо реструктурувала ієрархію власних цінностей, при цьому не відмовившись від попередньо сформованих пацифістських цінностей. Згуртовані спільною загрозою фізичному виживанню, кожен окремо взятий індивід реагує на дану загрозу індивідуально (знову ж таки, у той спосіб, який найбільше відповідає його чи її індивідуальній ієрархії цінностей), а отже і відіграє свою окрему роль у спільній роботі, направленій на збереження держави та нації. Частина населення готова взяти зброю до рук та фізично взаємодіяти з агресором; можемо припустити, що для цієї групи населення вищими у ієрархії є цінності влади, самоствердження. Інша – зосередилася на тилівій допомозі,

гуманітарній підтримці, забезпеченні добробуту як вимушених ВПО, так і армії та місцевого населення; для цих людей превалюючою є самотрансцендентність.

Так само можемо провести аналіз відповідно до індивідуальної ієрархії термінальних та інструментальних цінностей. Саме інструментальні цінності, будучи більш сталими, визначають форму участі та індивідуальні способи реагування на виклик. Сам же виклик (у випадку України, збройна агресія російської федерації) спричинив тимчасову зміну у ієрархії термінальних цінностей, зокрема виходом на передній план такої цінності як національна безпека. Саме на питанні національної безпеки слід фокусувати увагу під час

формування цінностей та ціннісних орієнтацій суспільства. При цьому, потрібно постійно акцентувати увагу на тимчасовості даного пріоритету та на тому, що саме демократичні, пацифістські та альтруїстичні цінності є життєздатними у довгостроковій перспективі, а також такими, що є характерними для українського суспільства.

Дослідження ціннісних орієнтацій проведено на базі Мукачівського державного університету. Загальна вибірка респондентів складала 30 осіб, здобувачі вищої освіти – спеціальності 053 «Психологія», серед усіх досліджуваних 18 осіб жіночої статі та 12 осіб чоловічої статі.

В нашому дослідженні було використано наступні методики: методика «Маскулінність-Фемінність» (С. Бем), методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокіч), методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (С. Бубнова), «Опитувальник часової перспективи (ZTPI)» (Ф. Зімбардо).

З метою виявлення взаємозв'язку гендерних відмінностей та ціннісних орієнтацій застосувався критерій кореляції Пірсона. Виявлено позитивний кореляційний зв'язок шкали «Фемінність» з наступними шкалами: «Допомога та милосердя до інших людей» $r=0,560$, «Любов» ($r=0,678$), що вказує на наявність у представників фемінно спрямованих

осіб самопожертви заради інших. Помітний зв'язок зі шкалою «Високий соціальний статус й управління людьми» ($r=0,409$), шкалою «Визнання і повага людей, вплив на оточуючих» ($r=0,372$), що вказує на орієнтацію фемінно спрямованих осіб на соціальне оточення, з метою їхнього схвалення до своєї особистості. Також корелює з шкалою «Здоров'я» на рівні $r=0,508$, що вказує на прагнення вести здоровий спосіб життя.

Шкала «Маскулінність» корелює з такими шкалами як: «Високий соціальний статус й управління людьми» $r=0,560$, «Визнання і повага людей, та вплив на оточуючих» $r=0,366$, «Соціальна активність для досягнення позитивних змін в суспільстві» $r=0,659$, що є суттєвим для маскулінно спрямованих особистостей, і вказує на їхню залежність від соціального середовища. Така шкала як «Відпочинок» корелює зі шкалою «Пошук і насолода прекрасного» $r=0,659$, це вказує на орієнтування маскулінно спрямованих осіб під час відпочинку надавати перевагу приємному проведенні часу. З шкалою «Допомога та милосердя до інших людей» спостерігається зворотня кореляція ($r=-0,400$), що говорить про те, що чим більше людина прагне до відпочинку, тим менше орієнтована допомагати іншим.

Шкала «Допомога та милосердя до інших людей» корелює з такими шкалами як: «Любов» $r=0,574$, «Визнання і повага людей і вплив на оточуючих» $r=0,366$, «Соціальна активність для досягнення позитивних змін в суспільстві» $r=0,408$, це вказує на те, що люди, які здатні допомагати іншим, орієнтовані на їхню прихильність, любов та повагу, а також займаються допомогою та милосердям заради позитивних змін у суспільстві. Виявлено кореляційний зв'язок шкали «Допомога та милосердя до інших людей» з шкалою «Майбутній час» $r=0,286$, що свідчить про певну потребу людини в позитивній взаємодії з оточуючими, збереження добробуту своїх близьких (любов, дружба, корисність, чесність, лояльність, відповідальність тощо). Також люди, що орієнтуються на минуле позитивне мають тенденцію обирати милосердя

$r=0,399$, що вказує на схильність людини до дружньої взаємодії з оточуючими, бажання бути корисним, чесним і відноситись лояльно та чемно до оточуючих.

Шкала «Любов» корелює з шкалою «Визнання і повага людей і вплив на оточуючих» $r=0,620$, тобто особи орієнтовані на любов хочуть отримати від інших визнання та повагу, що є характерною орієнтацією нашого суспільства.

Шкала «Високий соціальний статус і управління людьми» корелює з шкалами: «Визнання і повага людей і вплив на оточуючих» $r=0,451$, «Соціальна активність для досягнення позитивних змін в суспільстві» $r=0,694$, «Здоров'я» $r=0,452$, тобто особи з високим соціальним статусом орієнтовані на повагу і визнання з боку інших людей та досягнення позитивних змін у суспільстві, а також збереження власного здоров'я. Шкала «Високий соціальний статус і управління людьми» корелює з шкалою «Позитивне минуле» $r=0,345$. Це є важливим фактором для людей, що живуть минулим позитивним і свідчить про важливість для людини соціального схвалення.

Отже, результати дослідження показали, що ціннісні орієнтації здобувачів – це поєднання їх світобачення у якості і громадянина, і особистості, а також – складна ієрархічна система, яка визначає спрямованість здобувача як суб'єкта освітньо-виховних впливів у соціумі закладу вищої освіти і встановлює конкретні мотиви майбутньої життєдіяльності залежно від гендерних особливостей [3].

Заклад вищої освіти відіграє визначальну роль у формуванні життєвих цінностей студентської молоді. Саме тут практикується свідоме ставлення студента до соціальної реальності та мотивація поведінки в освітньому процесі.

Зміна цінностей може стосуватися різних аспектів життя, таких як родина, кар'єра, друзі та інші. Наприклад, здобувачі можуть змінити свої пріоритети та бути більш налаштовані на збереження життя

та здоров'я своїх близьких. Також в період війни може змінюватися ставлення до релігії та політики. Сьогодні для студентської молоді пріоритетними постають сімейні та національні цінності, а також мир, віра, свобода, гідність, єдність, добродійність як фундаментальні цінності, котрі є особливо актуальними в умовах сучасних воєнних реалій. Державна незалежність України є основною об'єднуючою ціннісною домінантою населення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості. Педагогіка і психологія. 997. №1.С. 124-129.

2. Боришевський М.Й. Ціннісні орієнтації в особистісному становленні сучасної молоді. Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. Наук. Праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К. : 2003. – Т.V, Ч. 5. – С. 34 – 42.

3. Воронова О. Ю., Барчій М. С. Ціннісні орієнтації здобувачів освіти та їх гендерні аспекти. Соціально-психологічні проблеми трансформації сучасного суспільства : матеріали XV Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (24 червня 2022 р.) / ред.кол., голова Бохонкова Ю.О. Дніпро : видавництво СНУ ім. В. Даля, 2022. С.3-5.

Гундертайло Юлія Данилівна
мол. н. співр. лабораторії соціальної
психології особистості, Інститут соціальної та політичної
психології НАПН України,
ORCID ID 0000-0001-6959-663X

ГЕНДЕРНО-ЧУТЛИВИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК ПІДГРУНТТЯ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Колективною травмою стала для українського народу повномасштабна війна. Кількість травматичних переживань є надзвичайною. Проте переживання травматичних подій не завжди призводить до *психологічної травми* – індивідуальної реакції на трагічні або надзвичайно значущі для особистості події, що викликає надмірне психічне напруження і наступні негативні переживання, які не можуть бути подолані самотійно і викликають стійкі зміни стану і поведінки. Участь (чи спостереження) у тій чи іншій катастрофічній події є необхідною, але *не достатньою умовою для виникнення психічної травми* в окремої людини.

Окрім фізичного виживання перед нами також постає питання збереження психологічного здоров'я особистості, яке підтримується в першу чергу практиками здорового способу життя. Чи є таке можливим у військовий час? Як свідчать сучасні дослідження, зокрема ізраїльські, щодо населення країни, яка воює понад 70 років, цілком можливо. Якщо і на державному, і на індивідуальному рівні плекати резильєнтність, особистість стає на шлях зростання і розвитку.

Одним із ключових аспектів практик здорового життя особистості є практики психогігієни. Психогігієна – це рутинні практики самообслуговування та тренування мозку, що сприяють формуванню та підтримці здорових когнітивних моделей особистісного благополуччя.

У стресових ситуаціях такі буденні справи дозволяють підтримувати відчуття стабільності та хоча б часткового контролю над своїм життям, що сприяє відновленню суб'єктності й підтримки самооцінки.

Структуру практики психогігієни, на нашу думку складають: 1) фізична психогігієна (адекватні практики сну, харчування, фізичної навантаження, водних процедур; 2) інформаційна психогігієна (самообмеження в інформаційному просторі, свідомий вибір контенту); 3) комунікативна гігієна (самообмеження в комунікації, як онлайн, так і офлайн); 4) практики саморегуляції (релігійні чи світські) 5) рекреаційні (ігрові активності, розваги, гумор, в тому числі чорний).

Психогігієнічні рутини мають всіляко підтримувати структуру життєвого світу особистості, що переживає травматичні події. Метою формування архітектури психогігієни ми вважаємо відновлення *особистісної автономності*, а саме здатності самостійно організовувати свою власну життєдіяльність, бути суб'єктом свого життєтворення, відчувати впевненість щодо своїх можливостей, підвищити самооцінку.

Основними принципами вибору практик психогігієни для особистості, на нашу думку мають бути:

1. Принцип гуманності: час і простір для даної процедури має бути вибраний так, щоб у особистості були ресурси для даної діяльності, задоволені первинні потреби. Також важливо чітко оцінювати компетенцію спеціалістів, які надають послуги, адже в нашій посттоталітарній культурі прагнення «догнати і допомогти», особливо у початківців є постійною проблемою.

2. Принцип травмо-чутливості та гендерно-чутливості: використання взаємодії в контексті делікатного ставлення до життєвого світу особистості та його особливостей

3. Принцип комплексності – використання біопсихосоціальної моделі соціально-психологічної підтримки, так як вона враховує наслідки травматичних подій як на рівні мозкової діяльності та тілесних реакцій, так і соціально-психологічних контекстів.

Гендерно-чутливий освітній простір відіграє визначну роль у

формуванні здорового способу життя особистості – адже відкритий, не стереотипний погляд на труднощі життя особистості під час війни дає можливість вибудувати функціональну архітектуру практик психогігієни.

Зараз ми можемо спостерігати, як змінюються освітня політика України, з метою врахування гендерного паритету. Україна підписала «Партнерство Біарріц» – міжнародну ініціативу рівних прав і можливостей для всіх. Важливою її частиною є інтеграція гендерного компонента в освітній процес, що сприяло створенню Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року, розроблено план заходів з реалізації цієї Стратегії, а найважливіше – впровадження обов’язкової антидискримінаційної експертизи 100% освітнього контенту, гендерний аудит всіх закладів освіти.

На жаль, ситуація з гендерною чутливістю освітнього простору в нашій державі є складною. За результатами національного дослідження Фонду народонаселення ООН «Чим керуються українці та українки при виборі професії: ключові чинники та стереотипи», проведеного у 2021 році, 56 % опитаних вважають, що є професії, які підходять тільки чоловікам і виключно жінкам. Чоловіки із цим погоджуються частіше (59 %), ніж жінки (53 %). При цьому таку думку має половина опитаної молоді віком від 14 до 24 років.

Таким чином, побудова гендерно-чутливого освітнього простору є серйозним завданням як для спільноти освітян, так і психологів системи освіти, які вирішують конкретні задачі в просторі підтримки здорового способу життя особистості в умовах суспільної нестабільності, збереження психологічного здоров’я всіх учасників освітнього процесу.

Література

1. «Партнерство біарріц»: важливі кроки в досягненні рівності // <https://jurfem.com.ua/partnerstvo-biarits-vazhlyvi-kroky-v-dosyagnenni-rivnosti/>
2. «Чим керуються українці та українки при виборі професії: ключові чинники та стереотипи»// https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/prezation_tramplin_ukr_1.pdf
3. Європейська хартія рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад// https://www.auc.org.ua/sites/default/files/hartiya_ukr.pdf

4. Моя гендерно-чутлива громада //

<https://u-lead.org.ua/storage/admin/files/8c0538b7f01ee6afc0e4d7989461ff7b.pdf>

5. Що таке резильєнтність та як це працює?//

<http://prosvitcenter.org/tpost/z8nex0cge1-scho-take-rezilntnst-ta-yak-tse-pratsyu>

Довгань Наталія Олександрівна

докторка психологічних наук, завідувачка
лабораторії психології політико-правових відносин
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України,
ORCID ID orcid.org/0000-0001-6150-5211

ЖІНКИ ЗГУРТОВАНІ УКРАЇНОЮ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ НАРИС.

Опис особливостей поведінки жінок-українок вибудовується не тільки на аналізі повсякденного життя, військових подій сучасності, а й сягає, у пошуках першопричин, у часи давні, давно минулі. Слід зазначити, що створений протягом останніх трьохсот – чотирьохсот років історичний образ українки має культурну основу, «свідоцтва» у літопису, має пояснення в артефактах повсякденної буденності.

Історію України XVI – XVII ст. – воєн і збройних конфліктів, побуту і релігії, поразок і перемог – намальовано, переважно, козацькими шаблями, здобутками воєнного мистецтва. У той же час, у літературних і наукових працях, образи жінок, за певних причин, зникають, ігноруються, «забуваються», знецінюються... Така маргіналізація жіночої теми, проміжне положення жінок, як таких, що одночасно існують у двох різних культурних традиціях пояснюється мішанням культурних настанов України і московського царства, результатами примусових соціальних змін у структурі українського суспільства, його побуті та повсякденності. Так, під впливом життєустрою московії, й далі російської імперії культурні українські традиції потерпіли агресивної трансформації – розподіл соціальних ролей у суспільстві поступово змінювався після укладання договору із московським царством Українською державою (1654 р). Патріархальний устрій московії «виштовхував» із соціального життя «голос» української жінки, змінювалися уявлення про її права і

можливості, соціальне положення і статус. Змінювалися обставини життя – змінювалися жіночі ролі.

Треба наголосити, що на теренах України у доперечеслівський період в умовах бойових дій і короткочасної стабільності, житті на межі між війною і миром, образ «жінки зі зброєю» сприймався природньо – войовничість була необхідною для виживання і життя. Патернізовані, правосильні жінки в XVII – XVIII ст., на відміну від татарок, московиток, отримували досвід войовничих практик у результаті проживання на прикордонних землях. Їх військова активність для сучасників вбачалася незвичайним явищем: «надзвичайні жінки, які ведуть себе, як чоловіки» і втілюють гідний для наслідування архетип жіночої потуги». Участь «жінок зі зброєю» у військових конфліктах, захисті фортець від нападників, їх вплив на життя військових формувань знаходили своє відображення й у творах літописців Речі Посполитої (Кривоший «Жінка-войовниця...»; Любамирски, 2003). Українське жіноцтво, як ніде в Європі, мало повну свободу для самовираження і правову дієздатність без основних обмежень. Діючи звичаї і традиції на Січі ставали на захист честі і гідності української жінки: козачка мала привілейоване місце у родині, за яким не потерпала ні від чоловічої сваволі, ні від «домостроївської неволі». Була суб'єктом прав та зобов'язань, мала правову дієздатність. На рівні з чоловіком брала активну участь в усіх суспільнотворчих і свідомотворчих процесах, що відбувалися на українських землях (Кривоший, 1998).

З плином часу, змінюється соціальна роль української жінки. Вже у XVIII-XIX ст. закріплене на законодавчому рівні звуження правових можливостей українок, поступово, наближує їх положення до соціального статусу великоросіянок. У роботах дослідників XIX-XX ст. значущість суспільної ролі української жінки нівелюється й «виводиться» за межі військового простору Запорозького козацтва. Жіноче становище зводиться до славнозвісного козацького аскетизму: відречення

запорожців від сімей, жіноцтва і концентрації чоловічої розумової, моральної та фізичної сили на військовій справі. Із текстів про військову історію України зникає образ жінки, що є значущою постаттю у соціумі, її опис набуває форми, що відповідає домінуючій ідеології московії та великороським настановам. «Безшлюбний» штамп стає основою концепції Запорозького козацтва (Д. Яворницького, А. Скальковського), згідно якого у Вольності Війська Запорозького Низового постать жінки є неприпустима (Кривоший, 1998).

Отже, підбиваючи підсумок ретроспективного нарису образу жіноцтва, традиційного для України, зазначимо, що гендерна варіативність щодо соціально дієвих ролей чоловіків і жінок є природньою, але такою, що відбиває владні відносини, які домінують у суспільстві. Це пояснює зацікавленість пошуковців у висвітленні питання щодо повсякденного життя українок у минулому та конкретизації чинників поступових суспільних змін, що знаходять відображення на положенні жіноцтва. У подальшому, проведені наукові пошуки дадуть змогу відтворити першооснову українського суспільства, яка забезпечувала збереження добробуту і благополуччя, можливість повноправного життя на теренах земель прашурів. Допоможе конкретизувати психологічні засади згуртованості українського суспільства у воєнні і повоєнні часи.

Література

Кривоший О.П. Жінка-войовниця в українському історіографічному дискурсі XVI-XIX ст. дві сторони одного образу. URL: <http://m.zounb.zp.ua/node/3694>

Любамирски Л. «Воинственная женщина» в культуре польско-литовского содружества. Женщины на краю Европы. Под ред. Е. Гаповой. – Минск: ЕГУ, 2003.

Кривоший О.П. Жінка в суспільному житті України за часів

козаччини: Історичні розвідки. Запоріжжя: Поліграф, 1998.

Коробанова Ольга Леонідівна,

канд. психол.н., ст. наук. співр.

лабораторії психології малих груп та міжгрупових відносин
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

<https://orcid.org/0000-0003-3539-871X>

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ТА УНИКАННЯ СЕКСИСТСЬКОЇ УПЕРЕДЖЕНОСТІ У МІЖГРУПОВІЙ ВЗАЄМОДІЇ В ПРОСТОРИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми гендерних відмінностей і їх впливу на міжгрупову взаємодію представників різних гендерів є цілком слушною та підтверджується результатами чисельних досліджень. Нами раніше були виявлені гендерні особливості комунікативно-рольової поведінки юнаків та дівчат в діадах, які полягають у більш високому рівні рольової мобільності, варіативності і диференційованості у хлопців; а також, переважання ними у рольовому спілкуванні близької психологічної дистанції, позиції домінування і нейтральної валентності. В той же час, дівчатам властиве переважання віддаленої психологічної дистанції, рівноправної позиції і позитивної валентності (симпатії) до партнера по спілкуванню (Коробанова, 1992). Звідси випливає, що динаміка міжгендерної взаємодії здебільшого відбуватиметься в рідчій непорозуміннь, очікувань, що не справдилися та можливих упереджень стосовно представників іншого гендеру. Така тенденція у міжгруповій взаємодії вимагатиме взаємної соціально-психологічної адаптації, прояву толерантності та долання міжгендерної упередженості.

У проведеному нами дослідженні, у якому взяли участь 256 студентів з різних областей України, було виявлено, що до іншої статі відносять себе приблизно 2% молоді. Ці результати свідчать про важливість розгляду проблем небінарних молодих людей та толерантного

ставлення до них. Було встановлено Herlitz G. (2007), що стратегіями, які використовуються сексуальними меншинами при соціально-психологічній адаптації у групах і спільнотах іншої сексуальної орієнтації, є стратегії ізоляції, мімікрії або, навпаки, виділення, вибір яких визначатиме характер їхнього психологічного добробуту, поведінки та взаємодії з іншими групами. Вибір стратегії у кожному випадку обумовлений різними причинами, серед яких ставлення у суспільстві до тієї чи іншої меншини, особистими властивостями або досвідом конкретних людей (Herlitz, 2007). Важливо враховувати, що контексти здійснюваних контактів чинять вплив на суспільно визначені аттитюди щодо різних аутгруп, в тому числі груп нетрадиційної орієнтації – лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і членів спільноти квірів (Lemmer, & Wagner, 2015). Загалом процеси прийняття і толерантності, що лежать в основі гендерної рівноважності учасників освітнього процесу, мають інтеракційну природу (Di Marco, Noel, & Lewis, 2021).

Тому підхід до врівноваження гендерної складової освітнього простору слід шукати у створенні гендерно чутливого середовища у закладах вищої освіти. Подальший аналіз емпірично отриманих нами результатів надав можливість виокремити комунікативні характеристики молодих людей, що відносять себе до іншої статі. Такі молоді люди мають низку проблем у спілкуванні, що змушує їх вибудовувати межі та захищати свою приватність, приділяючи багато уваги спілкуванню в онлайн-ових групах. Проте вони можуть домагатися високого статусу у значущих інгрупах (наприклад, мікрогрупах неформального спілкування у академгрупі та групах, сформованих за інтересами). Перебуваючи під пресом суспільних очікувань, вони вважають референтними для себе нонконформістів, які мають можливості жити там, де і як хочуть.

Те, які групи людина вважає значущими для себе, чинить вплив на її ідентичність, а, отже, має впливове значення для її розвитку, мотивації і поведінки. Значущими групами у закладі вищої освіти для студентів є

власне ЗВО (3,39/ 3,13), факультет (3,10/ 2,91), курс (2,96/ 2,85), академгрупа (2,71/2,22) та мікрогрупи, що входять до її складу (2,60/ 2,14) (у дужках наведені середні значення для дівчат/ хлопців). З наведених даних випливає, що найбільш впливовими групами у закладі вищої освіти є великі і середні групи, тому саме через них доречно розвивати в молодих людей інтерактивні фрейми гендерної толерантності та взаємної неупередженості. При цьому вважаємо, що слід враховувати те, що дівчата більше включені у всі види груп, ніж хлопці.

Молоді жінки, які поділилися своїми статусно-рольовими стратегіями у складі інгруп друзів, колишніх однокласників та онлайн-груп у статусно-рольовому спілкуванні, здебільшого займають лідерські позиції або мають середній статус. На цьому тлі молоді чоловіки більш схильні до середнього та низького статусу у міжгруповій взаємодії.

Разом з тим, у групах закладу вищої освіти юнаки більш схильні до лідерського статусу порівняно з дівчатами, які тяжіють до середньостатусних позицій. Безсумнівним лідером за часом, витраченим на різні види комунікації протягом тижня, окрім друзів та приятелів, батьківської родини, власної сім'ї та партнерських стосунків, є заклад вищої освіти (2,91 год. – дівчата / 3,74 год. – хлопці) та групи, що входять до його складу – факультет (2,84/ 4,03 год.), курс (2,80/ 4,09 год.), академгрупи (2,54/ 3,63 год.), мікрогрупи неформального спілкування (2,53/ 3,63 год.). Зауважимо, що спілкування у групі партнерських стосунків / цивільному шлюбі набуває більшої тривалості у хлопців протягом тижня (сер. 2,56 год.) порівняно з групою власної сім'ї (сер. 2,35 год.), в той час як дівчата приділяють більше часу власній сім'ї (сер. 2,97 год.) порівняно з цивільним шлюбом (сер. 2,59 год.). Разом з тим, час спілкування у цивільному шлюбі протягом тижня хлопців (сер. 2,56 год.) і дівчат (сер. 2,59 год.) є майже однаковим.

Вважаємо, що важливо не ігнорувати і враховувати у здійснюваних

впливах реально існуючі гендерні відмінності, розвиваючи міжгендерну толерантність молоді. Для вирівнювання нерівноважності потрібно більше уваги звертати на фасилітацію міжгрупової взаємодії шляхом встановлення прямих і непрямих контактів, формулювання реалістичних міжгрупових очікувань, постановки спільної мети у здійснюваній груповій діяльності та орієнтації на позитивне лідерство. При цьому важливими у міжгендерній взаємодії є вияв емпатії, прагнення до розуміння і прийняття представників інших груп, що сприятиме униканню упередженості.

Список використаної літератури

Коробанова, О.Л. (1992). Психологические особенности ролевого общения учащихся юношеского возраста. Дис...канд. психол. н. КДПІ ім. Горького. Київ.

Di Marco, D., Hoel, H., & Lewis, D. (2021). Discrimination and Exclusion on Grounds of Sexual and Gender Identity: Are LGBT People's Voices Heard at the Workplace? *The Spanish Journal of Psychology*, 24, E18. <https://doi.org/10.1017/SJP.2021.16>

Herlitz, G. (2007). *Kulturgrammatik: hur du okar din formaga att umgas over gramserna*. Uppsala: Uppsala Publishing House.

Lemmer, G., & Wagner, U. (2015). Can we really reduce ethnic prejudice outside the lab? A meta-analysis of direct and indirect contact interventions. *European Journal of Social Psychology*, 152-168. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2079>

Ларін Дмитро Ігорович

PhD в галузі психології

завідувач навчальної лабораторії загальної психології

імені професора Г. І. Челпанова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

<https://orcid.org/0000-0002-0934-7591>

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ТА ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Невіддільним складником демократичного світогляду вважається гендерна культура, дотримання принципу рівної та рівноцінної громадянської гідності кожної людини, незалежно від статі, забезпечення й дотримання умов вільного вибору діяльності, соціальних статусів і ролей, взаємоповаги, взаємопідтримки, розвитку особистості та самореалізації як чоловіків, так і жінок.

Сутність гендерного порядку в суспільстві, серед іншого, проявляється через уявлення населення тієї чи іншої країни про права, ролі, можливості чоловіків і жінок. Діти та підлітки дорослішають і виховуються не тільки в батьківських сім'ях. Рік за роком вони включаються у все більшу кількість соціальних сфер. Завдяки сучасним технологіям, стать дитини можна дізнатися вже на другому місяці вагітності. Ще до його народження навколо дитини формується особлива атмосфера: закупаються одяг, іграшки, книги, ремонтуються кімнати .

Так починається «гендерне виховання», пронизане різними, протирічними один одному стереотипами. Вважається, наприклад, що батьки, особливо батьки, більше раді народженню сина. Син – продовження роду, сімейної історії, спадкоємець, зберігач сімейних традицій. Стереотипи підтримуються особливими ритуалами: хлопчиків з пологового будинку видають перев'язаними синьою стрічкою, дівчаток –

рожевою.

Стереотип №1. Світ жінки і світ чоловіка – абсолютно різні, але всередині кожного з них люди наділені схожими характеристиками, тобто всі жінки і всі чоловіки володіють універсальними психологічними особливостями.

Насправді, як показують дослідження психологів, антропологів, соціологів та інших фахівців, чоловіки і жінки, що живуть в одній культурі, в схожих соціальних умовах, мають дуже багато спільного: їх відмінності складають не більше 10%, тоді як подібність спостерігається приблизно у 90% випадків. А ось усередині гендерних груп, навпаки, переважає соціокультурне і індивідуальне розмаїття. При цьому особливо яскраво між статеві схожість виявляється при порівнянні чоловіків і жінок, що живуть в одній країні (наприклад, Німеччини), з чоловіками і жінками, які належать до іншої культури (наприклад, Пакистану), а також в умовах схожих життєвих ситуацій (наприклад, коли жінка і чоловік виконують функції батьків або одні й ті ж професійні обов'язки, скажімо, охоронця або фітодизайнери). Тому цілком закономірно був зроблений висновок про відсутність універсальних жіночих і чоловічих характеристик.

Стереотип №2. В основі всіх відмінностей жінок і чоловіків лежать природньо біологічні чинники, що визначають їх еволюційні призначення. Ці відмінності є вихідною даністю, змінити яку не є ні можливим, ні бажаним.

Як довели сучасні дослідження, більшість характеристик людей різної статі насправді виявляються придбаними, тобто розвиненими в процесі життя в суспільстві. Різний підхід до виховання хлопчиків і дівчаток, різна система виховання і різного роду заняття, яким вони присвячують свій час і сили, призводять до появи у них різних і часом навіть протилежних якостей, навичок і здібностей. Так, дівчаток з дитинства навчають вести домашнє господарство, а хлопчиків

поводитися з технікою, їм пропонують різні іграшки: одним – ляльок, посуд і ганчірочки, іншим – конструктор і машинки, оскільки передбачається, що таким чином діти краще підготуються до виконання подальших соціальних обов'язків. Інтерес дитини до того, що повв'язується з іншою статтю, як правило, не вітається.

Звідси виникає ситуація порочного кола: людина займається, як вважається в суспільстві, не своєю справою, тому його успіхи не знаходять підтримки, тоді як невдачі і найменші промахи викликають бурхливу критику. Саме ці промахи і служать підтвердженням початкової (природної) непридатності людини до справ не своєї статі. Досить згадати хоча б поширену іронічну думку про жінку за кермом, яка відмовляє їй у здатності розбиратися в автомобілях і бути хорошим водієм.

В останні роки вчені все частіше стали звертати увагу на те, як у процесі діяльності та спілкування створюються гендерні відмінності, що ставлять людей різної статі в різні і абсолютно нерівні позиції. Все, що пропонується жінкам (ролі, функції, види діяльності, психологічні якості, інтереси і т.п.), цінується в суспільстві набагато менше, ніж те, що пропонується чоловікам.

Стереотип №3. На відміну від чоловіків жінки мають більш низькі інтелектуальні здібності, обмежені розумом і нераціональним, нелогічним мисленням, а також більш низьку порівняно з чоловіками професійну компетентність.

Парадоксально, але навіть в епоху активної та успішної роботи жінок на терені політики, науки, промислового виробництва і т.п. в суспільстві як і раніше існують думки про невисоку якість виконуваної жінкою роботи, її розумової та професійної «незрілості», абсурдності прийнятих нею рішень, повну відсутність у неї здібностей до аналізу. І як наслідок, зберігається недовіра до неї, як до людини, на яку можна покластися в серйозних справах.

Факти, однак, не такі. У цілому гендерні розходження незначні.

Численні експериментальні дані дозволили визнати принципову рівність статей щодо загального інтелекту і різних видів обдарованості, включаючи музичні, артистичні, математичні і навіть технічні здібності. Причому перші подібні висновки були зроблені ще в 1936 році американським психологом Льюїсом Терманом.

Гендерні стосунки у сфері розподілу влади та політичної діяльності в українському суспільстві також мають ознаки горизонтальної та вертикальної сегрегації. Жінки практично не беруть участі у виробленні державної політики, відіграючи ролі переважно пасивних спостерігачів і виконавців, а також реципієнтів соціальної допомоги. Водночас реалізація громадянських прав передбачає повноцінну участь не тільки чоловіків, а й жінок на всіх рівнях функціонуючих у суспільстві соціальних інституцій, зокрема й однаковий доступ до всіх позицій соціальної структури суспільства. Політика держави, основні принципи та механізми втілення якої формулюють переважно представники однієї статі, не може відповідати потребам усіх громадян.

Стереотип №4. На відміну від жінок, чоловіки менш емоційні і не здатні до співпереживання.

Однак результати спеціально проведених досліджень свідчать про те, що чоловіки і жінки мають в цілому однакову емоційність, тільки виявляють свої почуття з різним ступенем інтенсивності, що, за висновком американського психолога Шон Меган Берн, обумовлено відмінностями в соціальних нормах і очікуваннях, адресованих людям різної статі .

Так, відповідно до широко поширеної норми емоційної твердості чоловіків, вже з дитячих років суспільство змушує їх приховувати і не висловлювати зовні свої почуття і емпатію, хоча в реальності, як переконують наукові дані, багато чоловіків зовсім не гірше за жінок здатні визначати емоційні стани інших і співпереживати їм.

Стереотип № 5. Жінки відчують потребу у шлюбі та сім'ї

набагато більше, ніж чоловіки, які в них абсолютно не потребують. Прийнято вважати, що тільки шлюб і сім'я дозволяють жінці реалізувати свою справжню сутність, роблять її успішною і до того ж різко скорочують кількість проблем. А от для чоловіка шлюб це важкий хрест, хрест на його свободі. Так уже повелося, що з раннього дитинства дівчаткам наполегливо нав'язується думка, що кожній «нормальній» жінці потрібне заміжжя. Вважається, що у чоловіків інші життєві пріоритети, а тому шлюб для них у громадській думці – аналог подвигу.

Зрозуміло, що при такому підході вся відповідальність за створення шлюбного союзу і якість відносин в сімейній парі лягає виключно на жінок, адже саме вони, а не чоловіки зацікавлені у шлюбі. На перший погляд у представників чоловічої статі, дійсно, інші ідеали – кар'єра, гроші, влада, високий соціальний статус. Однак, щоб досягти всього цього, потрібен «надійний тил». Тому насправді, і це підтверджується дослідженнями, шлюб більш вигідний чоловікові. Одружившись, він забезпечує собі в особі дружини догляд та турботу, знімає з себе частину проблем з самообслуговування. Не випадково при наймі на престижні та високооплачувані посади перевагу часто віддають одруженим чоловікам: чоловік, який відволікається на життєві дрібниці і витрачає час на щоденні побутові проблеми, вважається ненадійним співробітником. Мимоволі доводиться погодитися, що подружнє життя забезпечує чоловіку можливість успішно підкорювати громадські вершини і активно творити велику історію. І саме заміжжя часто позбавляє такої можливості жінку.

Іншими словами, сучасним жінкам і чоловікам шлюб дає далеко не рівні соціальні переваги. Як зазначає Лінда Лі Поттер: «Чоловіки нерідко досягають високого становища завдяки своїм дружинам. Жінки досягають високого становища лише всупереч своїм чоловікам»

Набагато частіше, ніж одружені чоловіки, заміжні жінки страждають психологічними комплексами аж до психічного розладу.

Наприклад, з'ясовано, що заміжніх жінок із невротичними симптомами втричі більше, ніж незаміжніх. Зважаючи на такі явища, Дж. Бернад висунула шокову «теорію шлюбу», згідно з якою шлюб для жінок практично завжди є психологічним випробуванням. Цей висновок їй дозволив зробити аналіз таких обставин, як різка зміна ролей, що відбувається після весілля (з об'єкта залицяння дружина перетворюється на служницю й няньку для чоловіка, від якої очікується праця обслуги); наявність завищених очікувань від чоловіка, ґрунтованих на гендерно-стереотипних уявленнях про справжнього чоловіка-супермена; необхідність пристосування до партнера, особливо вагома для жінки, яка часто можлива лише ціною придушення власного інтелекту та культурних запитів. Безліч домашніх справ, а потім і поява дітей, як правило, змушують жінку відмовитися від професійного покликання й кар'єри.

Можна бути байдужим до політики, можна не сповідувати жодної релігії, мати складнощі з визначенням своєї національної приналежності ж не мати громадянства, але не мати гендерної ідентичності не можна. Людина все одно залишається суб'єктом гендерних відносин, тому що оточуючі будуть визначати нас і взаємодіяти з нами у відповідності зі своїми уявленнями про те, що припустимо і прийнятно для чоловіка або жінки.

Список використаних джерел

1. Волосевич І., Конопницька Т. Обізнаність населення про епідемію ВІЛ в Україні 2017. – К., 2017.
2. Впровадження гендерних підходів в діяльність державних органів влади, місцевого самоврядування та громадських організацій (Навчально-методичний посібник). – Укладач: Артеменко Л.М. – Чернігів, 2008. – 54 с.
3. Гендерна рівність, ООН // <http://www.un.org.ua/ua/nasha-robota/gender>

4. Гендерна рівність і розвиток : погляд у контексті європейської стратегії України. – К.: Центр Разумкова, 2016.

5. Гендерно-орієнтоване бюджетування: аналіз програм, які фінансуються з бюджету, з позиції гендерної рівності: Посібник для працівників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. – 34 с.

Найдьоновна Ганна Олександрівна,

к. психол. н., доцентка,
доцентка кафедри спеціальної
психології та медицини,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0000-0002-6679-0469>

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР І ТРАНСГЕНДЕРНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Інклюзивність сучасного суспільства передбачає доступність та залучення до різних сфер життя усіх його членів. Освітній простір є важливою сферою суспільного життя, адже сучасна людина фактично навчається протягом усього життя. Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року було схвалено Кабінетом Міністрів України 20 грудня 2022 року. На жаль, у даному документі відсутнє визначення гендерної рівності. Сьогодні у світі використовується кілька термінів: гендерна рівність (gender equality) та гендерна рівноважність. У освітній сфері більшою мірою йдеться про останню. Під гендерною рівноважністю (gender equity) мається на увазі «послідовне і систематичне чесне, справедливе та неупереджене ставлення до всіх осіб» [1, с.9], до переліку яких входять також трансгендерні особи. У зв'язку з цим виникає важливе питання про врахування потреб і проблем трансгендерних людей в Україні, пов'язаних із їх залученістю до освітнього простору.

На жаль, існує небагато досліджень і взагалі даних, які стосуються трансгендерної спільноти в Україні: вивчалася структура та стиль життя трансгендерних людей [2], забезпечення прав у кримінальному провадженні [3], питання дискримінації за гендерною ідентичністю [4; 5]; з досліджень психологічної тематики є присвячені особливостям надання

психотерапевтичної допомоги транс гендерним особам [6]. Дослідження, присвячені вивченню проблем, з якими стикаються трансгендерні особи в освітній сфері, відсутні взагалі. Тим не менше, трансспільнота існує і рано чи пізно ці моменти потрібно буде розглядати, обговорювати та вирішувати.

Тому розглянемо ті проблеми в освітньому просторі, з якими стикаються трансгендерні люди в інших країнах [7-13].

Безпека. В багатьох країнах досі розповсюдженими є злочини на ґрунті ненависті проти осіб, чиє гендерне самовираження, відрізняється від загальноприйнятого. Шляхом вирішення цього питання може бути підтримка трансгендерних студентів, підвищення обізнаності професіоналів (адміністраторів, консультантів, поліцейських, працівників охорони здоров'я тощо) стосовно різних аспектів такої підтримки.

Політика недискримінації. Політика рівних можливостей в закладах освіти має включати в тому числі і гендерну ідентичність та гендерне вираження.

Гендерне позначення в освітній документації. У документації в закладах освіти не враховується гендерна ідентичність осіб, які отримують освіту, так як превалує бінарне позначення гендеру.

Громадські вбиральні та гуртожитки, які являють собою так званий гендерно-маркований простір, доступ до якого може визначатися на підставі різних ознак – паспортної статі, статевих ознак (зазвичай, геніталії) або гендерної ідентичності .

Кар'єра. Гендерна ідентичність та гендерне самовираження можуть впливати на питання, пов'язані із навчанням та працевлаштуванням.

Доступ до медичної допомоги. Недоступність базових послуг у сфері охорони здоров'я для транс гендерних осіб.

Цим не вичерпуються проблеми, з якими транс гендерні люди стикаються у освітньому просторі. Як видно, необхідне підвищення видимості трансгендерних осіб у суспільстві та у освітньому просторі,

зокрема, налагодження ненасильницької взаємодії суспільства з тими його членами, які варіативно себе проявляють.

Список використаних джерел

1. National Strategy on Gender Equity and Equality. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/10/National-Strategy-on-Gender-Equity-and-Equality.pdf> (дата звернення: 12.06.2023).

2. Касянчук М.Г., Трофименко О.В., Шеремет С.П. Трансгендерні люди в Україні – “спільнота, що складається зі спільнот” (результати експертного опитування). *Український соціум*, 2022, № 1 (80), с. 99–115. <https://doi.org/10.15407/socium2022.01.099>

3. Уварова Н.В. Забезпечення прав трансгендерних особистостей у кримінальному провадженні // Захист прав людини і основоположних свобод як життєво важлива основа всеохоплюючої безпеки в Європі: матеріали Всеукр. Наук.-практ. Конф., присвяченої 25-річчю Гельсінського документа 1992 року «Виклик часу перемін» (м. Дніпро, 7 грудня 2017 р.); уклад.: І.А. Сердюк, Л.М. Сердюк. Дніпро: ДДУВС, 2017. С. 151-154.

4. Марценюк Т. О, Колеснік, В. С. (2014). Дискримінація за гендерною ідентичністю в Україні на прикладі трансгендерних людей, Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: зб. Наук. Праць, 2(22), 95-105. Режим доступу: <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/17086>

5. Трансгендерні люди в Україні: соціальні бар'єри та дискримінація. Київ: Громадська організація “Інсайт”, 2016. 22 с.

6. Яцина О.Ф. Між потребою і залежністю: трансгендерність У фокусі психотерапії. *Габітус*. Ви. 20. 2020. С. 285-291. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.20.51>

7. Spagna, Kayla (2014). The Experiences of Transgender Students in Massachusetts' Colleges and Universities. *Undergraduate Review*, 10, 134-142.

8. Omercajic K and Martino W (2020) Supporting Transgender Inclusion and Gender Diversity in Schools: A Critical Policy Analysis. *Front. Sociol.*, 2020. Vol 5. | <https://doi.org/10.3389/fsoc.2020.00027>
9. Beemyn, G. (Ed.). (2019). *Trans people in higher education*. State University of New York Press.
10. Sahin, E. (2014) Gender Equity in Education. *Open Journal of Social Sciences*, 2, 59-63. Doi: [10.4236/jss.2014.21007](https://doi.org/10.4236/jss.2014.21007).
11. Conron, K.J., O'Neill, K.K. & Vasquez, L.A. *Educational Experiences of Transgender People: Findings from a National Probability Survey*. 2022. The Williams Institute, UCLA and the Point Foundation, Los Angeles, CA.
12. Goldberg A. E. *Transgender Students in Higher Education*. 2018. The Williams Institute, UCLA and the Point Foundation, Los Angeles, CA.
13. Beemyn B. *Transgender Issues in Education*. http://www.glbtcarchive.com/ssh/transgender_issues_education_S.pdf

Плетка Ольга Тарасівна,

канд. психол. н., ст. н. співр.

лабораторії психології малих груп та міжгрупових відносин
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України,

<https://orcid.org/0000-0002-9248-246X>

ГЕНДЕРНА РІВНОВАЖНІСТЬ: СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМАТИКИ.

Міжнародне законодавче закріплення терміну «гендер» у статті 3 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами зазначає, що гендер – це соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків.

У суспільстві спостерігається гендерна асиметрія або гендерна нерівність. Які ж наслідки має такий стан речей для чоловіків та жінок? Розглянемо детальніше. *Жінки.*

- Жінки, котрі мають дітей і перебували у декретній відпустці, стають неконкурентоспроможними на ринку праці, що призводить до зубожіння сімей
- Жінки становлять більшість трудових мігрантів з України
- У миротворчому контингенті України за кордоном участь брали 42 жінки: 5 офіцерів, 2 прапорщики, 35 сержантів і солдатів (дані 2020 року)
- Жінки більше потерпають від домашнього насильства. 90 % постраждалих від насильства – жінки.

Чоловіки.

- Тривалість життя чоловіків в Україні в середньому на 10 років менше, ніж у жінок
- У чоловіків вищий, ніж у жінок, рівень смертності в молоді роки
- Суїцид як явище в Україні більше характерний для чоловіків
- Серед чоловіків алкоголізм у 6 разів поширеніший, аніж серед жінок
- Понад 30 % чоловіків ніколи не стануть батьками з причин низького

рівня репродуктивного здоров'я

- Хворих на СНІД чоловіків втричі більше (Камінська, 2020).

Саме впровадження гендерної рівності є однією з важливих умов позитивних змін у житті суспільства загалом, соціально-економічного розвитку, реалізації прав людини та її особистості, запорукою ефективного розв'язання наявних проблем та укріплення національної безпеки.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок», гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості щодо його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати однакову участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства (Закон, 2005). Гендерна рівність стосується як жінок, так і чоловіків, але надання привілеїв або переваг одній статі одразу ж позначається на становищі іншої, а в результаті – на розвитку суспільства. Досягнення гендерної рівності в суспільстві – це не відбирання влади у чоловіків і передача її жінкам, а це рівна участь у процесах прийняття рішень і розподілі ресурсів незалежно від статі, це співпраця та партнерство між жінками та чоловіками.

Групові пошукування гендерної рівноваги відбуваються наразі за допомогою гендерних квот. Гендерні квоти (Стратегія, 2018) – спосіб забезпечення представництва жінок у владних структурах, відповідно до якого правовим чином відводиться певна частина депутатських місць у парламенті для обрання жінок депутатками. Гендерні квоти взагалі можуть встановлюватися для обох статей. Головною метою гендерного квотування є подолання історичної несправедливості: ізоляції жінки від участі в політичному житті; залучення жінок до прийняття політичних рішень; гарантування участі жінок у представницьких органах влади. Введення гендерних квот – явище тимчасове, засіб забезпечення рівних можливостей. Вони спрямовані на виправлення гендерних перекосів у владі. У сучасних умовах гендерні квоти – це вид позитивної дискримінації.

За даними Держкомстату 2021 року (до повномасштабного вторгнення) маємо наступні показники гендерного урівноваження в суспільстві (Ярова,

2021):

- Частка жінок у Парламенті складає 12,1 %, у Кабінеті Міністрів – 12,5%, на вищих державних рівнях – 16,7% (Категорія А);
- Частка жінок серед військовослужбовців складає 8,5%, серед офіцерів – 5,3% та серед солдатів та сержантів – 9,4%;
- Частка жінок на ринку праці в 2017 році складає 55,7%, що є низьким показником на противагу 69,0% серед чоловіків;
- Гендерний розрив в оплаті праці складав 25% у 2016 році, 21% в 2017 році та досяг 40% у деяких економічних сферах;
- 90,6% тих, хто пережили зґвалтування, та 73,5%, тих, хто пережили домашнє насилля – жінки;
- Жінки складають 58% внутрішньо переміщених осіб – жінки;
- Жінки похилого віку складають 74% від загальної кількості людей похилого віку, які постраждали від конфлікту, включаючи ВПО;
- 22% жінок віком 15-49 пережили психологічне чи сексуальне насильство;
- Жінки складають 76,5% серед потерпілих від торгівлі людьми.

Дані статистики та досліджень засвідчують значну фемінізацію сфери освіти (представленість жінок становить близько 78,3 відсотка), проте кількість жінок і чоловіків відрізняється на різних ланках освітньої ієрархії та на різних рівнях освіти. Якщо у закладах дошкільної освіти 98,3 відсотка педагогічних працівників становлять жінки, у закладах вищої освіти чоловіки становлять практично половину викладацького складу (Сотнікова, 2019).

Зафіксована тенденція зменшення частки жінок у сфері освіти із кар'єрним зростанням. Жінки займають посади виховательок, учительок, викладачок, серед директорів закладів загальної середньої освіти чоловіків майже 40 відсотків, серед ректорів закладів вищої освіти – 90 відсотків, серед міністрів освіти за роки незалежності України – 83,3 відсотка.

В серпні 2022 року прийнята Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року (Стратегія, 2023). Її основними

завданнями зазначено:

- формування недискримінаційного освітнього середовища у закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої та післядипломної освіти з урахуванням Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (Концепція, 2017), схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988 (Офіційний вісник України, 2017 р., № 1, ст. 22), створення безбар'єрного, інклюзивного середовища, дружнього до сімей з дітьми та маломобільних груп населення;

- використання інноваційних педагогічних технологій, форм та методів навчання/виховання, що сприяють створенню та підтримці у навчанні/вихованні атмосфери взаємоповаги, взаємодії, колегіальності та інклюзивності, унеможливають дискримінаційне (несправедливе, упереджене) ставлення один до одного всіх суб'єктів освітнього процесу;

- формування та розвиток в учнівства та студентства уявлення про рівні права та можливості жінок і чоловіків, неповторну індивідуальність кожної особи та інші.

Отже, гендерна рівновага є важливим аргументом побудови соціального демократичного суспільства, де представники обох статей мають рівні права і можливості. Соціальні та політичні психологи мають роз'яснювати основні постулати гендерної рівності суспільству, можновладцям та здійснювати супровід запроваджених державою ініціатив у практику повсякденного життя.

Література:

1. Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
2. Камінська Н. В., Чернявський С. С., Перунова О. С. Засади розуміння гендеру та гендерної рівності [Текст] : лекція. Київ : Нац. Акад. Внутр. Справ, 2020. 20 с.

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

4. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988 (Офіційний вісник України, 2017 р., № 1, ст. 22).

5. Сотнікова Ю. В. Проблема забезпечення гендерної рівності в Україні в контексті євроінтеграції / Ю. В. Сотнікова, Е. Р. Степанова // Бізнес Інформ. – 2019. – № 4. – С. 239–245

6. Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>, <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2023/03/16/Strateh.vprovadzheni.henderni.rivnosti.u.sferi.osvity.do.2030.roku.16.03.2023.pdf>

7. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки ухвалена Радою Європи 7 березня 2018 року. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukrnew2/16808b35a4>

8. Ярова Л. В. Проблеми забезпечення гендерної рівності в Україні в умовах євроінтеграції / Л. В. Ярова, Є. Я. Прохоренко // Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчяпроголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : у 2 т. : матеріали Міжнар. Наук.-практ.конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – Т. 1. – С. 215-219. URL: <https://hdl.handle.net/11300/15106>

Чин Руслана Степанівна,

канд. психол. н., доцентка кафедри психології розвитку та
консультування Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

<https://orcid.org/0000-0002-3629-0789>

ГЕНДЕРНА РІВНОВАЖНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАНОВЛЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПЕРІОД ДОРΟΣЛІШАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Переосмислення традиційних стереотипних уявлень про соціальну роль жінок та чоловіків, розширення умов соціокультурного простору і забезпечення гендерної рівноважності в освітньому просторі є визначальними у створенні можливостей гендерного самовизначення особистості у період дорослішання.

Наукові дослідження та практичний досвід учених і практиків з проблеми гендерного самовизначення зростаючої особистості на засадах рівності прав і можливостей статей засвідчують значний науковий інтерес до питання побудови гендерної рівноважності в освітньому просторі, що визначає перспективи дослідження у контексті створення гендерно-справедливого середовища.

Науковцями визначено зміст поняття «гендерно-справедливе середовище», обґрунтовано засади недискримінаційної освіти та психолого-педагогічні механізми створення гендерно-справедливого середовища. Відтак гендерно-справедливе середовище розглядається ученими як творчорозвивальне, здоров'язберезувальне, недискримінаційне, інклюзивне середовище для дітей що базується на принципах соціальної справедливості, гендерної рівності, дитоцентризму, егалітаризму, недискримінаційної освіти [4].

Оскільки йдеться про створення гендерно-справедливого середовища,

варто наголосити на значущості паритетних стосунків як основи забезпечення гендерної рівноважності в освітньому просторі. Зокрема науковці акцентують увагу на теоретико-методологічних засадах професійної підготовки майбутніх педагогів до створення егалітарно-освітнього середовища для дітей та юнацтва, релевантного принципам рівноцінності та паритетності статей [4].

На думку учених, повноцінний психічний розвиток та особистісне становлення особистості у період дорослішання можливі лише за умови доцільно організованих міжособистісного спілкування та навчання, які є основними у підлітковому віці. Визначення спілкування провідною діяльністю у підлітковому віці дає підстави вважати його основою розвитку суб'єктної активності у період дорослішання, оскільки спілкування і соціальна взаємодія є однією із сфер, в якій яскраво проявляється прагнення підлітка до досягнення ідентичності як суб'єктивного відчуття неперервного самоотождолення.

Сучасні українські науковці (О. Блинова, В. Васютинський, Т. Говорун, П. Горностай, Л. Заграй, В. Зливков, О. Кікінежді, О. Кочарян, В. Москаленко, Н. Чепелева, Т. Яблонська та інші учені) аналізують ідентичність з позиції її змістового наповнення та різновидів.

Зокрема О. Кікінежді визначає гендерну ідентичність як внутрішню, інтегративну, динамічну властивість особистості крізь маскулінно-фемінно-андрогінний конструкт, що пов'язана із усвідомленням, переживанням себе носієм певної статі, здатним до самовдосконалення та самореалізації статевої поведінки. Фемінність-маскулінність як різновиди гендерної ідентичності – це конструкти, які формуються у просторі соціокультурних і соціально-психологічних координат, структура і зміст яких змінюється, і які відображені в орієнтаціях і поглядах особистості, її установках на виконання гендерних ролей, обов'язків та функцій [3].

Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження гендерної ідентичності свідить про те, що у психології гендерна ідентичність

розглядається як складна та багаторівнева система, яка є результатом самовизначення та конструювання Я-концепції. Науковці зазначають, що в Я-концепцію підлітка втілюється єдина смислова система узагальнених уявлень про світ і самого себе, яка формує внутрішню позицію дорослої людини, що визначає його ставлення до дійсності, оточуючих, самого себе і моделює майбутнє через призму життєвих планів або програм (М. Боришевський, І. Булах, Л. Р. Павелків, М. Савчин, О. Сергєєнкова, Т. Яблонська).

Зазначимо, що у період дорослішання поряд із розширенням об'єму і глибини сприйняття іншої людини важливим аспектом розвитку психіки стає самосвідомість і рефлексія свого «Я». Підліток прагне спілкування, але почуття власної унікальності і страх бути незрозумілим, висміяним так само, як відчуття нереалізованості власних потенцій, часто роблять його невдалим партнером у діалогічній взаємодії. Хвилююче відкриття власного внутрішнього світу детермінує і редуцію діалогу його самосвідомості до монологу (М. Боришевський, І. Булах, М. Савчин, Т. Титаренко та інші учені).

Важливим аспектом нової позиції підлітка є усвідомлення ним свого Я. Потреба у самоспостереженні, самооцінці, самоствердженні і самоудосконаленні виникає не із порожньої цікавості і поверхневого потягу до самозаглиблення, а виникає із моральної потреби проаналізувати свої переваги і недоліки; із прагнення зрозуміти, що у власних вчинках і цілях є правильним і що є неправильним, чого варто досягати і від чого відмовитись. Тобто інтерес до себе виникає із потреб життя і діяльності, в яких розкриваються якості особистості.

Цієї ж точки зору притримується І. Булах, яка зазначає, що в процесі пошуку свого «Я» (цінностей, ідеалів, поглядів), набуття ідентичності, самоствердження і саморозвитку у підлітків на рівні самоусвідомлення формується система внутрішньо узгоджених уявлень про себе, образів «Я» – «Я-концепція» (самосвідомість). У дослідженнях проблеми особистісного

розвитку у період дорослішання майже нівелюється ціннісне ставлення до особистості підлітка як суб'єкта активності, що може вільно і відповідально творити свій життєвий простір, власну філософію буття [1, с. 108].

Науковцями доведено, що усвідомлення себе, становлення Я-образу підлітка пов'язані з формуванням образу значущого Іншого, яким найчастіше є однолітки. Проте, ця особливість, на думку М. Савчина, має специфічні прояви: когнітивно прості підлітки (дуже схематично, поверхнево аналізують внутрішній світ людини) ідентифікують себе з широким колом однолітків, акцентуючи на подібності між собою і ними; когнітивно складні (в аналізі внутрішнього світу людини прагнуть проникати в суть найрізноманітніших аспектів людської особистості) – уподібнюють себе лише деяким одноліткам, підкреслюючи одночасно відмінність від них. Як зазначає вчений, загалом ідентифікацію з однолітками переживають усі підлітки, вона є етапом формування їхнього Я-образу, який у переломний момент (13-14 років) стає нестійким, тому підлітки особливо гостро відчують суперечливість, невпорядкованість свого Я, що зумовлене невизначеністю рівня домагань, складністю переорієнтації з оцінювання інших на самооцінювання (М. Савчин, Л. Василенко).

У формуванні Я-концепції і почуття ідентичності у період дорослішання визначальна роль належить системі міжособистісних взаємин, оскільки розширюються соціальні зв'язки суб'єкта, міжособистісні взаємини стають інтенсивнішими та диференційованішими, особливої значущості набувають взаємини з однолітками та референтною групою. У підлітковому віці якісно новий рівень розвитку самосвідомості, від наслідування взірців поведінки інших до самопізнання власного внутрішнього світу і самоаналізу, визначає його ставлення до оточуючих і до самого себе, що знаменує розвиток особистісної рефлексії, формування образу «Я».

Оскільки становлення образу Я старшого підлітка визначається ідентифікацією з однолітками та набуттям ідентифікаційного «Ми», з одного боку, а з іншого – вимогами, пред'явленими дорослими, усвідомлення

власного Я супроводжується амбівалентними, суперечливими та нестійкими проявами, що ускладнюють розвиток позитивної Я-концепції як установки щодо себе. Водночас почуття дорослості, що виникає на основі розвитку самосвідомості, спонукає старшого підлітка до визнання своєї відмінності від однолітків, мотивує до усвідомлення своєрідності власної особистості та бажання зайняти нову позицію – позицію дорослого.

Отже, значний науковий інтерес до проблеми гендерного самовизначення особистості у період дорослішання на засадах рівності прав і можливостей статей визначає перспективи подальших наукових досліджень у контексті створення гендерно-справедливого середовища та забезпечення гендерної рівноважності в освітньому просторі, що є передумовою становлення гендерної ідентичності зростаючої особистості.

Література:

1. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків : реалії і перспективи : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340 с.
2. Кікінежді О. М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості : монографія. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2011. 400 с.
3. Чіп Р.С. Особливості становлення гендерної ідентичності старших підлітків у суб'єктному вимірі особистості *Науковий вісник Херсонського державного університету*: зб. Наук. Пр. Серія: Психологічні науки. Вип. 2, Т. 2. Херсон: Видавничий дім «Гальветика», 2019. С. 93 – 98.
4. Kikinezhdi O. M., Zhyrska Halyna Ya., Chip R. S., Vasylykevych Y. Z., Novorun T. V. Psychology of the Gender-Equitable Environment: Research of Problems. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment*, 2020. No. 8. P. 538–547. URL : <https://www.scopus.com/sourceid/21100784273>

СИЛА СЛІВ: ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВА КОМУНІКАЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Сьогодні відбувається процес збільшення інтересу до різноманітних аспектів гендерних питань, що пов'язано з усвідомленням значення гендерної рівності для сталого розвитку суспільства. Освітній процес завдяки якості комунікації між його учасниками може стати майданчиком творення недискримінаційного, гендерно справедливого середовища. *Мета* нашої розвідки полягає в актуалізації проблеми гендерно чутливої комунікації в освітньому процесі.

В рекомендаціях ПРООН щодо впровадження гендерно чутливої комунікації (UNDP Lebanon, 2018) зазначається, що мова, яка використовується викладачами в освітньому процесі, нерідко містить дискримінаційні слова та значення, віддзеркалюючи несвідомі або усвідомлювані стереотипи та упередження. В результаті суттєвого значення набувають підвищення обізнаності щодо *сили слів* та підтримка у виборі мови і методів, які сприятимуть гендерній рівності в комунікації. Гендерні аспекти в навчальному процесі мають бути розглянуті в різних контекстах, охоплюючи дослідження як чоловіків, так і жінок, враховуючи наявність подвійних стандартів і базуючись на усвідомленні того, що гендерно чутлива практика сприяє розширенню прав і можливостей (UNDP Lebanon, 2018).

Гендерно чутлива комунікація є складником гендерної компетентності викладачів, що дозволяє їм бути агентами змін у напрямку гендерної рівності (Ярошенко і Семигіна, 2023). Характеристиками такої комунікації з боку викладачів є егалітарна модель взаємодії з колегами і слухачами; рівномірне залучення до діалогу

жінок і чоловіків; підтримка гендерно нейтрального іміджу; організація роботи навколо гендерних відмінностей і нерівності. Гендерно чутлива комунікація надає освітньому процесу антидискримінаційної спрямованості, дозволяє впроваджувати гендерно чутливі стратегії та поширювати культуру гендерної рівності.

Форма викладання і стиль комунікації викладачів входять до складу *прихованого плану* як „тіньового” боку освіти, мегамеханізму, який обслуговує патріархатний режим пануючої культури (Марущенко, 2013). Прихований навчальний план може справляти потужний вплив у напрямку зміни та вдосконалення негативних переконань, думок та поведінки (Alsubaie, 2015), тому існує необхідність аналізу методів і навчальних матеріалів, які використовуються і активно обговорюються в освітньому процесі, на тему сексистської мови, ілюстрацій та гендерних стереотипів. Така гендерна ревізія виступає одним із ключових елементів гендерно трансформаційного освітньої практики, оскільки вкорінені форми сексизму впливають на вибір професійного шляху та особистого життя слухачів і можуть перешкоджати активній реалізації ідей про гендерну рівність (Рада Європи, 2019).

Оскільки мова відображає ставлення в спілкуванні, а слова та аудіовізуальний ряд мають потенціал сприяти досягненню гендерної рівності, гендерну чутливість мові можна надати, спираючись на такі *шість принципів*. 1. Переконайтеся, що представленими є як жінки, так і чоловіки (представники обох статей мають однакову відповідальність та обов'язки щодо подолання гендерної нерівності та боротьби зі шкідливими гендерними стереотипами. 2. Киньте виклик гендерним стереотипам (забезпечте справедливу видимість чоловікам і жінкам без обмежувальних покликань і ролей). 3. Не використовуйте слова, які відображають гендерну ексклюзивність (ретельно підбирайте слова задля уникнення припущень щодо різних цінностей, функцій, ролей та можливостей жінок і чоловіків. 4. Підтримуйте рівність у формах

звертання (уникайте при вербальній та візуальній комунікації використання стереотипів щодо рис, кольорів, поведінки, діяльності, зовнішності, сімейного стану жінок і чоловіків. 5. Створіть гендерний баланс (вживайте гендерно нейтральну мову). 6. Сприяйте гендерній рівності через титули та професії (використовуйте гендерно чутливу мову для більш інклюзивного та справедливого представництва обох статей) (UNDP Lebanon, 2018).

Отже, гендерно чутлива комунікація розглядається у контексті гендерної компетентності викладачів, прихованого плану і як ключова складова побудови антидискримінаційного середовища, тому підвищення усвідомлення щодо впливу слів та вибору підходів у комунікації сприятиме впровадженню принципів гендерної рівності в освітній процес.

Використані джерела:

1. Марущенко, О. (2013). «Прихований навчальний план» сучасної школи: методологія та структурування предмету дослідження. *Гендер-PRO*, 1, 57-64. <http://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/4755>

2. Рада Європи (2019). *Запобігання та боротьба з сексизмом*. <http://rm.coe.int/cm-rec-2019-1-on-preventing-and-combating-sexism-ukr/1680968561>

3. Ярошенко, А., Семигіна, Т. (2022). *Гендерна компетентність у соціальній роботі: Як інвестувати феміністичні погляди у гендерно трансформаційну практику: монографія*. Primediae-Launch LLC, 2022. <https://doi.org/10.36074/gkusryaifpugtp-monograph.2022>

4. Alsubaie, M. A. (2015). Hidden curriculum as one of current issue of curriculum. *Journal of education and practice*, 6(33), 125-128. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1083566.pdf>

5. UNDP Lebanon (2018). *Guide Note to Gender Sensitive Communication*. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/lb/Gender->

ПІСЛЯМОВА

Сучасність формує майбутнє бачення побудови суспільства, в якому наявні рівні можливості для жінок та чоловіків, де відсутні гендерні стереотипи й упередження, де ні словом, ні ділом не дискримінуються представники обох статей. Однак, на жаль, це поки що утопія. Питання гендерної рівноважності у суспільстві піднімаються доволі довгий час. Україна ратифікувала міжнародні документи щодо сприяння гендерній рівновазі в суспільстві. Крок за кроком, поступово приймаються закони, створюються Стратегії щодо впровадження ідеї гендерної рівноваги та формується політика підтримки гідності кожного члена суспільства, його прав, обов'язків та можливостей всебічного розвитку особистості незалежно від того, якої статі ця людина є.

Наукова спільнота підтримує такі тенденції, долучається до пошукової роботи, проводить моніторинг стану гендерної рівноваги, зокрема, в освітньому середовищі. Доробки науковців стають основою подальшого розвитку тематики гендерної рівноваженості в суспільстві. Зусилля викладачів знаходять підтримку студентства щодо побудови гендерно рівноважної взаємодії та спонукають молодь до розвитку інклюзивного суспільства, де кожна людина має можливість реалізуватися у найкращій для себе спосіб.

Гендерна рівноважність в освіті дозволить створити гармонійне безпечне середовище для кожного учасника освітянського простору та сприятиме побудові рівноправного суспільства, де людина для себе матиме розвиваюче середовище незалежно від того чоловіком чи жінкою вона є.

Учасники Круглого столу окреслили нагальну проблематику та шляхи її вирішення в умовах сьогодення. Висвітлені результати досліджень стануть у нагоді всім, хто цікавиться питаннями створення гендерної рівноважності в освітньому просторі.

Висловлюємо подяку Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, співробітники якого брали активну участь у роботі Круглого столу, а також Тернопільському національному педагогічному університету імені Володимира Гнатюка, викладачі якого представили цікаві актуальні

доповіді та роздуми стосовно заявленої на Круглому столі проблематики. Окремо хочемо подякувати за участь у роботі Круглого столу Центр гендерних досліджень та впровадження політики рівних прав і можливостей, керівники якого надали багато ідей та висвітили результати своєї багато річної праці в цій царині.

Наукове видання

**ГЕНДЕРНА РІВНОВАЖНІСТЬ УЧАСНИКІВ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**
Матеріали Круглого столу від 13 червня 2023 року

Упорядниця О. Т. Плетка

Редактор ...

Комп'ютерна верстка ...

Дизайн обкладинки взято з інтернет простору

Формат 60x84/16. Умовн. др. арк. ...

Наклад 300 екз. Зам. № ...

..

Видавець _____
04070, м. Київ, вул. Андріївська, 15, тел./факс (044)
E-mail: _____
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № ... від